

Mirosław Wypych

Mapa prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych

Artykuł nawiązuje do opracowań: *Geografia przedsiębiorczości w Polsce* [3] i *Regionalne zróżnicowanie dynamiki przedsiębiorczości* [4], stanowiąc ich uzupełnienie. O ile uprzednio przedmiotem analizy był sektor przedsiębiorczości rozumiany jako zbiór podmiotów gospodarczych reprezentujących własność prywatną (zakłady osób fizycznych, krajowe spółki prawa handlowego, spółki joint ventures, zagraniczne przedsiębiorstwa drobnej wytwórczości) i interesowało nas regionalne zróżnicowanie poziomu przedsiębiorczości w układzie statycznym i dynamicznym, to w niniejszym opracowaniu akcent położony zostanie na zmianie stosunków własnościowych wyrażającej się w prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych.

Oczywiste jest, że na rozwój sektora przedsiębiorczości, w rozumieniu podanym wyżej, mają wpływ nie tylko nowe inicjatywy założycielskie, ale również i przekształcenia przedsiębiorstw państwowych (połączone niekiedy z dekoncentracją organizacyjną) w spółki prawa handlowego (zarówno krajowe, jak i joint ventures). Jeżeli przedsiębiorczość jest specyficznym rodzajem inicjatywy ludzkiej historycznie związanym z gospodarką rynkową i dążeniem do maksymalizacji zysku i w odniesieniu do działalności gospodarczej oznacza podejmowanie decyzji na własne ryzyko i z własnej inicjatywy, to również i sam proces prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych można uznać za przejaw przedsiębiorczości, mimo że w odniesieniu do niektórych podmiotów działania prywatyzacyjne są wymuszane. Problematyka przekształceń własnościowych przedsiębiorstw państwowych jest ostatnio często

przedmiotem publikacji, niemniej jednak aspekt regionalny rzadko jest eksponowany. Celem opracowania jest zatem również uzupełnienie luki i w tym zakresie. Informacje statystyczne wykorzystane zostaną do syntetycznej charakterystyki dotychczasowego przebiegu procesu prywatyzacji. Analizę oparto na danych według stanu z 30 września 1993 r. (z analizy wyłączono państwowe przedsiębiorstwa gospodarki rolnej).

W okresie od 1 sierpnia 1990 (moment wejścia w życie ustawy o prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych) do 30 września 1993 r. procesem przekształceń własnościowych objętych zostało łącznie 2394 pozarolniczych przedsiębiorstw państwowych, z tego 576 przekształcono w Jednoosobowe Spółki Skarbu Państwa (tylko 86 z nich zostało sprywatyzowanych), a 1818 przedsiębiorstw poddano procesowi likwidacji (zlikwidowano 882). Nie wnikając szczegółowo w procedury i metody prywatyzacji (ograniczone ramy opracowania nie pozwalają na rozwinięcie tego wątku, tym bardziej, że problematyka ta jest przedmiotem wielu publikacji), oznacza to, iż proces prywatyzacji objął 33% pozarolniczych przedsiębiorstw państwowych, które istniały u progu przekształceń własnościowych, tzn. w końcu czerwca 1990 r. Wyrażona procentowo relacja liczby przedsiębiorstw poddanych procesowi prywatyzacji do liczby pozarolniczych przedsiębiorstw państwowych według stanu na 30 września 1993 r. wynosi 42% (waha się od 22% w woj. jeleniogórskim do 64% w woj. ciechanowskim i elbląskim). Dane te świadczą o skali zjawiska i uzasadniają potrzebę jego analizy, także w aspekcie regionalnym.

Relacja, o której mowa (stosunek liczby przedsiębiorstw poddanych procesowi prywatyzacji do liczby przedsiębiorstw według stanu na 30 września 1993) stanowi pierwsze kryterium oceny zróżnicowania stopnia zaawansowania procesu prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych w przekroju wojewódzkim. Biorąc pod uwagę istnienie dwóch podstawowych ścieżek prywatyzacyjnych — kapitałowej i likwidacyjnej oraz fakt, iż poddanie przedsiębiorstwa procesowi prywatyzacji nie oznacza automatycznie jego sprywatyzowania wyodrębniono cztery relacje częściowe, bazując na informacjach dotyczących:

- Przedsiębiorstw przekształconych w Jednoosobowe Spółki Skarbu Państwa.
- Jednoosobowych Spółek Skarbu Państwa, które zostały sprywatyzowane.
- Przedsiębiorstw poddanych procesowi likwidacji, w celu ich prywatyzacji.
- Przedsiębiorstw, które zostały sprywatyzowane w drodze likwidacji.

Liczbę przedsiębiorstw należących do każdej z tych kategorii odniesiono do stanu liczbowego przedsiębiorstw państwowych dnia 30 września 1993 roku. Relacje częściowe poddane zostały normalizacji według formuły:

$$NL_{ij} = 1 + \frac{L_{ij} - L_i}{\max_j L_{ij} - \min_j L_{ij}}$$

gdzie: NL_{ij} — wartość znormalizowana relacji częściowej i w odniesieniu do województwa j

L_{ij} — wartość relacji częściowej i w odniesieniu do województwa j przed normalizacją,

L_i — średnia krajowa wartość relacji częstkowej i ,

$\max L_{ij}, \min L_{ij}$ — maksymalna i minimalna wartość relacji częstkowej i ,

i — oznaczenie relacji częstkowych ($i = 1...m$; gdzie $m=4$),

j — oznaczenie województw ($j = 1...n$; gdzie $n=49$).

Drugim kryterium oceny zróżnicowania stopnia prywatyzacji jest odsetek zatrudnionych w sektorze prywatnym w ogólnej liczbie zatrudnionych; obliczeń dokonano w odniesieniu do działów sfery produkcji materialnej (z wyłączeniem rolnictwa), co uzasadnione jest dwiema przesłankami: po pierwsze — prywatyzacja dotyczy głównie przedsiębiorstw tej sfery, po drugie — niektóre województwa spełniają funkcje ponadregionalne i z tego względu sfera poza produkcją materialną jest w nich rozbudowana relatywnie silniej. Wyłączenie rolnictwa łączy się z faktem nieuwzględniania w analizie państwowych gospodarstw rolnych. Udział sektora prywatnego mierzony zatrudnieniem zawierał się od 17,8% (woj. katowickie) do 58,5% (woj. ciechanowskie). Analogicznie jak w przypadku pierwszego kryterium przeprowadzono normalizację na podstawie formuły:

$$NZ_j = 1 + \frac{Z_j - Z}{\frac{\max Z_j - \min Z_j}{j}}$$

gdzie: NZ_j — znormalizowana wartość Z_j ,

Z_j — odsetek zatrudnienia w sektorze prywatnym w ogólnej liczbie zatrudnionych w województwie j (w działach sfery produkcji materialnej bez rolnictwa),

Z — odsetek zatrudnienia w sektorze prywatnym w ogólnej liczbie zatrudnionych w kraju.

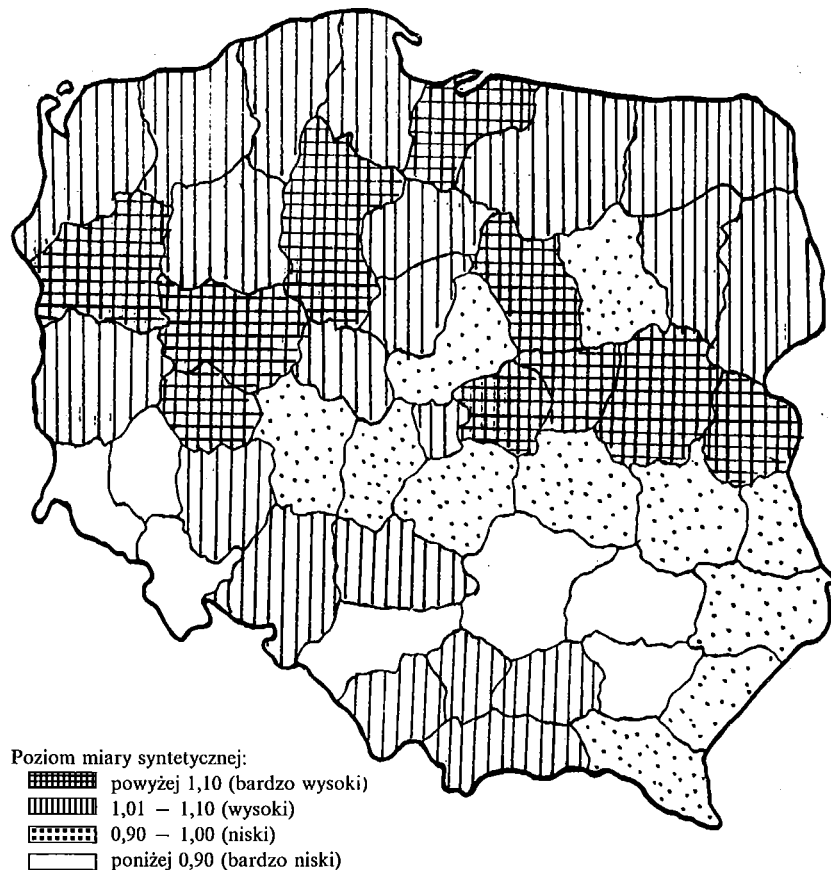
Syntetyczną miarę stopnia zaawansowania procesu prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych określono jako funkcję porządkującą, będącą średnią znormalizowanych wartości NL_j i NZ_j . Jej zapis matematyczny jest następujący:

$$P_j = 1/2[(1/m \sum_{i=1}^m NL_{ij}) + NZ_j]$$

Przyjęty sposób normalizacji jest szczególnie przydatny w badaniach ekonomiczno-przestrzennych [3] [4]. Wartości znormalizowane stanowiące podstawę obliczenia miary syntetycznej, podobnie jak i wartości miary syntetycznej, zawierają się w przedziale (0,2). Wartość równa jedności oznacza, że dane województwo cechuje średni (w skali kraju) poziom prywatyzacji. Na podstawie analizy rozkładu wartości miary syntetycznej wprowadzono czterostopniową klasyfikację województw, przyjmując następujące kryteria:

Wartość miary:	Poziom prywatyzacji:
● powyżej 1,10	● bardzo wysoki
● 1,01 — 1,10	● wysoki
● 0,90 — 1,00	● niski
● poniżej 0,90	● bardzo niski

gólne podkreślenie zasługuje fakt, iż dają się zaobserwować swoiste prawidłowości przestrzenne, wyrażające się w istnieniu ugrupowań tworzonych przez sąsiadujące ze sobą województwa, należące do tej samej klasy według poziomu prywatyzacji. W przypadku województw o najwyższym stopniu sprywatyzowania przedsiębiorstw państwowych można mówić o dwóch tego typu ugrupowaniach (woj. stołeczne wraz z ciechanowskim, skierniewickim, siedleckim i białkopodlaskim oraz woj. poznańskie wraz z bydgoskim, gorzowskim i leszczyńskim). Dwa ugrupowania przestrzenne tworzą również województwa o najniższym stopniu sprywatyzowania (jeleniogórskie, wałbrzyskie i legnickie oraz

Rysunek 1. Przestrzenne zróżnicowanie stopnia zaawansowania prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych

Obraz, który przedstawia powstała w ten sposób mapa prywatyzacji (rysunek 1) różni się zasadniczo od prezentowanych w analogicznej formie graficznej informacji zamieszczanych m.in. w publikacjach statystycznych, bazujących na wielkościach bezwzględnych [2]. Na szcze-

katowickie, kieleckie, tarnobrzyskie i rzeszowskie).

Występowanie z jednej strony dysproporcji, a z drugiej strony prawidłowości przestrzennych może świadczyć o tym, że na proces przekształceń własnościowych oddziałują takie zjawiska, jak: synergia lokalna czy

dyfuzja przestrzenna. Udowodnienie tego wymagałoby jednak szeroko zakrojonych kompleksowych badań. Przyczyn regionalnego zróżnicowania zakresu i tempa prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych, które obrazuje przedstawiona mapa prywatyzacji, należy upatrywać raczej w innego rodzaju uwarunkowaniach.

Prywatyzacja przedsiębiorstw państwowych prowadzona jest równoległą drogą kapitałową i poprzez likwidację przy zastosowaniu wielu technik i w powiązaniu z restrukturyzacją organizacyjną wyrażającą się m.in. w podziale przedsiębiorstw wielozakładowych i kombinatów na mniejsze jednostki, stające się odrębnymi przedsiębiorstwami. Dla charakterystyki zmian struktury własnościowej znaczący jest fakt, że przekształcenia kapitałowe podejmowane są z reguły w przedsiębiorstwach dużych o liczbie pracujących ponad 500 osób, reprezentujących na ogół dobrą kondycję finansową i rokujących szansę szybkiej i efektywnej prywatyzacji. Z kolei likwidacja w celu prywatyzacji w przeważającej większości obejmuje przedsiębiorstwa mniejsze i nie zawsze wykazujące się dobrą kondycją finansową. W miarę pogarszania się ogólnej sytuacji gospodarczej kraju zwiększał się udział przedsiębiorstw funkcjonujących nieefektywnie. W rezultacie wysokie tempo prywatyzacji kapitałowej, obserwowane początkowo, uległo spowolnieniu (wpływ na to miały również takie czynniki, jak: niedostatek kapitału krajowego, brak poważnych inwestorów zagranicznych, brak zdecydowania ze strony organów przedsiębiorstwa, opór psychiczny załóg prywatyzowanych przedsiębiorstw w obliczu wysokiej stopy bezrobocia). Dynamika nabrała natomiast tempo prywatyzacji likwidacyjnej, w szczególności tworzenie spółek pracowniczych (w 1993 r. i ten proces uległ spowolnieniu). Poszczególne województwa różnią się między sobą stopniem koncentracji produkcji i przeciętną wielkością przedsiębiorstwa, co z kolei wyznacza niejako poten-

cjalne możliwości wyboru form prywatyzacji. Musi to oczywiście znajdować odzwierciedlenie w różnicowaniu stopnia zmian struktury własnościowej, rozpatrywanych zarówno przez pryzmat liczby przedsiębiorstw, jak i wielkości zatrudnienia.

O wiele istotniejsze znaczenie mają jednak uwarunkowania związane ze strukturą działowo-gałęziową. Prywatyzacja stosunkowo szybko przebiega w handlu, budownictwie, transporcie, w przemysłach: spożywczym, odzieżowym, materiałów budowlanych, elektrotechnicznym i elektronicznym, drzewnym, precyzyjnym, paszowo-utylizacyjnym, niektórych branżach przemysłu chemicznego, maszynowego i włókienniczego. Są to dziedziny mniej kapitałochłonne, relatywnie równomierne rozmieszczone na obszarze kraju i charakteryzujące się stosunkowo niskim stopniem koncentracji produkcyjnej i organizacyjnej. Jednocześnie w kapitałochłonnych dziedzinach przemysłu ciężkiego (hutnictwo, energetyka, przemysł paliwowy, węglowy, środków transportu) stopień sprywatyzowania jest niewielki i z uwagi na strategiczny ich charakter pełna prywatyzacja nie jest tu wskazana. Nie bez znaczenia są w tym przypadku problem konieczności daleko idących przeobrażeń strukturalnych w wysoko uprzemysłowionych regionach, jak i potrzeba aktywizacji gospodarczej regionów słabiej rozwiniętych.

Na zakończenie dokonajmy oceny związku między prywatyzacją przedsiębiorstw państwowych a skalą bezrobocia, co możliwe jest przez konfrontację mapy prywatyzacji z mapą bezrobocia [1]. Okazuje się, że na podstawie danych statystycznych nie można jednoznacznie stwierdzić, iż prywatyzacja prowadzi wyłącznie do wzrostu bezrobocia. Wprawdzie na 13 województw, w których stopa bezrobocia 30 września 1993 r. przekraczała 20% aż 11 charakteryzowało się bardzo wysokim lub wysokim poziomem sprywatyzowania (m.in. woj. ciechanowskie, elbląskie, olsztyńskie, suwalskie, koszalińskie, śląskie, pilskie), to z drugiej jednak

strony ponad połowa województw reprezentujących bardzo wysoki i wysoki stopień sprywatyzowania odnotowała wskaźnik bezrobocia niższy od średniej krajowej (16 spośród 31, m.in. st. warszawskie, poznańskie, krakowskie, bielskie). W grupie województw o niskim i bardzo niskim stopniu prywatyzacji tylko co trzecie charakteryzuje się niższą od średniej krajowej stopą bezrobocia (m.in. woj. katowickie, lubelskie, chełmskie, zamojskie, tarnobrzeskie). Zatem przyczyn wysokiego bezrobocia należy szukać nie tyle w procesie prywatyzacji przedsiębiorstw, co w niedostatecznym rozwoju przedsiębiorczości. Województwa o wysokiej stopie bezrobocia nie wyróżniają się wysoką dynamiką przedsiębiorczości [4]. Ma na to wpływ przede wszystkim brak centralnej polityki promowania i wspierania przedsiębiorczości, ale również niedocenywanie szans i możliwości tkwiących w samych regionach, które można by wykorzystać poprzez inicjatywy lokalne i synergia lokalną [5].

Mirosław Wypych

BIBLIOGRAFIA

- [1] *Bezrobocie w Polsce I–III kwartał 1993*, GUS 1993.
- [2] *Prywatyzacja przedsiębiorstw państwowych według stanu na 30.09.1993 r.*, GUS 1994.
- [3] WYPYCH M., *Geografia przedsiębiorczości w Polsce*, „Przegląd Organizacji” 1992, nr 9.
- [4] WYPYCH M., *Regionalne zróżnicowanie dynamiki przedsiębiorczości*, „Przegląd Organizacji” 1993, nr 6.
- [5] WYPYCH M., *Synergia lokalna a rozwój przedsiębiorczości*, „Przegląd Organizacji” 1993, nr 2.
- [6] *Zatrudnienie w gospodarce narodowej 1993*, GUS 1993.
- [7] *Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarczych w trzech kwartałach 1993 r.*, GUS 1993.
- [8] *Zmiany w strukturze własnościowej przedsiębiorstw i produkcji przemysłowej w latach 1991 – 1992*, GUS 1993.

Autor jest profesorem nadzwyczajnym w Katedrze Finansów i Bankowości Uniwersytetu Łódzkiego.